

ԲԱԶՄԱՎԵՊ ՀԱՆԴԻՍԱՐԱՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ - ԳԻՏԱԿԱՆ - ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

ՈՅԻԷ - ՈՅԻԸ

ՀԱՏՈՐ

ՁԵ

1928

ՄԱՅԻՍ

ԹԻՒ 5

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԱՄԵՆ - ԵՄ - ՈՓԷԻ “ԻՄԱՍՏՈՒԹԻՒՆ” Ը

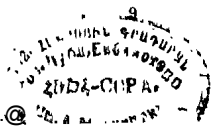
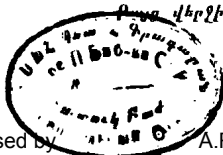
ԵՒ

“ԱՌԱԿՔ” ՍՈՂՈՄՈՆԻ

Ս. Գրոց բնագրի ուսումնասիրությունը՝ որքան հետաքրքրական նոյնքան կարևոր՝ հակա քայլեր սկսած էր առնել արդեն անցեալ դարէն և նոյն բուռն ընթացքով ալ կը յառաջէ։ Յատկապէս բանապաշտ դըպրոցն էր որ անուղղակի կերպով նպաստեց ճշմարտութեան դատին՝ հակառակ իր դիտումներուն։ և ստուգիւ ան որքան ջանաց դէպքերու, իրողութեանց և այլ տեսակէտներով կատարած պրպտումներով Ս. Գրոց մէջ գտնել թերին ու առասպելը, ջնջելու համար անոր պարունակած ճշմարտութեանց հետ Սինակովայի և Ս. Եկեղեցւոյ դաւանած հաւատքին հիմնական մէկ կէտը, այսինքն է աստուածային ներշնչումը, սակայն այնքան աւելի հաստատուեցաւ ան նոյն իսկ իր արտաքին պատմականութեան հետ։

Այս կէտերուն վրայ ծանրանալ չենք ուզեր. նոր գիտի մը շուրջ է որ կը հրաւիրենք «Բազմավեպ»ի ընթերցողները, որոնցմէ գուցէ քիչեր առիթ ունեցած ըլլան ծանոթանալու։

Ինչպէս ըսինք, տեղի ուսումնասիրություն մը կար Ս. Գրոց բնագրին և անոր ենթադրեալ աղբիւր - վաւերագրներուն։ այս ուղղութեամբ ոմանք կը զրադէին Ս. Գրոց մերձեցնելու հին եգիպտացւոց կրօնական երգերն ու քաղաքական օրէնքները։ Ինչ ինչ նմանութիւններ կային, յայտնի է, սակայն հետեւանք մը հանել դժուարին էր, քանի որ բոլոր ցաղաքակիրթ ազգերու ըով կրօնական - բարոյական գաղափարներն ու արտայայտութիւնները փոքր ի շատէ նոյն հիմնական կէտերուն կը յանգնէին։ Բայց վերջին պարագայիս կը տեսնենք

բարոյական ճշմարտութեանց հաւաքածոյ մը որ կարելի չէ մեկնել առանց կախումի կամ ո՛ր է և անձուկ յարաբերութեան:

Նորագիւտ « իմաստութիւն »ը բաղդատելով Սողոմոնի առակներուն հետ և ի մասնաւորի ի՞նչ և ի՞նչ գլուխներուն, ոչ թէ լուկ նմանութիւններ ալ նոյն իսկ բացատրութեանց և բառերու նոյնութիւն կը գտնենք. և հետեւաբար իրական կախում մը մէկին՝ միւսէն. և որովհետեւ եզրկտական իմաստութեան յօրինումը սողոմոնեանէն կանուխ է, հարկ է խոստովանիլ որ փարաւոնեան մատենագրութիւնը աղբիւր ծառայած է աստուածաշունչ զրքի մը. զէպը մը որ զարմանք պէտք չէ պատճառէ, քանի որ նոյն ինքն Հոգին Սուրբ կը վկայէ նախամարգարէ և առաջին սբբազան մատենագիրն՝ Մովսէսի համար թէ « վարժեցաւ ամենայն իմաստութեամբ եւ գիտատեղեւոյն », իմաստութիւն որ կը կայանայ բնութեան օրէնքին և անոր անմիջական հետեւանքներուն և վերջապէս բարոյական ինքնական պարտականութիւններուն մէջ, և յատկապէս մարդու առ Արարչին և առ իր նմաններն ունեցած կապերն ու պարտքերը: Միակ եպերելի կէտը եզրկտական այդ իմաստութեան մէջ յայտնի է բազմաստուածութիւնն է, զոր սրբազրած է սրբազան հեղինակը և զործին ամբողջութեան տուած է հրէական նկարագիրը:

Կ'անցնինք այժմ համառօտիւ ծանօթացնել եզրկտական իմաստութեան զրքի գիւտը և անոր էութիւնը, յետոյ պիտի նշանակենք Առական զրքին հետ կապերը, և հուսկ պիտի դնենք զործին զրքի մէջ ամբողջական թարգմանութիւնը:

Ամեն — եմ — ուրիշ « իմաստութիւն »ը

Եզրկտացի բարոյախօսին զործը գրուած է պապիրոսի մը վրայ որ վերջին տարինբրուս գտնուած է և կը պահուի բրիտանական թանգարանին մէջ: Պապիրոսին եր-

կայնքն է 3,67 միլի, իսկ լայնքը 0,25. կը բաղկանայ 27 սիւներէ և ամբողջութիւնն է 551 տող, քրմական գրչութեամբ, տողերէն ոմանք շատ կարճ են. վերնագիր, գլուխ և երկու-երեք տող՝ կարմիր թանաքով:

Գործին նմանատիպը, ընդօրինակութիւնն և թարգմանութիւնը առաջին անգամ հրատարակած է Wallis Budge¹:

Տարի մը վերջ A. Erman մեծ եւզիպտագէտն եղաւ որ անդրադարձաւ և բաղդատեց զայն Սողոմոնի Առակներու զրքին հետ, հետեւեցնելով թէ վերջինս կախում ունէր անկէ և յատկապէս իր ի՞նչ և ի՞նչ գլուխներով:

Ասոր յաջորդեցին ուրիշ ուսումնասիրութիւններ միշտ նոր նոր նմանութիւններ մէջ տեղ հանելով: Մենք ալ մեր կարգին կը ջանանք նշանակել բոլոր հաւանական նմանութիւնները Առակներու զրքէն, ինչպէս նաև մէկ երկու ցանցառ կոչումներ ալ Աստուածաշունչի միւս զրքերէն:

Եզրկտական իմաստութեան հաւաքածոն կ'ամփոփուի 30 գլուխներու մէջ, ընդարձակ նախաբանով մը որ զործին նպատակն ու բարձրութիւնը կը ցուցնէ:

Այս զործին լեզուն նոր եզրկտականն է, և հնաւորութեան մասնագէտներու կարծիքով գրուած շուրջ 1000ին, (նախ քան Գլիքիստոս), կը տեսնուի որ այդ գիրքը մեծ հռչակ ունեցած է. զործածուած է դպրոցներու մէջ, ինչպէս կը տեսնուի Թօրինոյի թանգարանին մէկ տախտակին վրայ՝ որը աշակերտ մը օրական 4-5 տող կ'օրինակէ անկէ:

Հեղինակը, իր դարուն երեւելիներէն մէկը, կը կոչուի Ամեն-եմ-ոփէ, յունական յորջորջումով՝ Ամենովիս, որդի Գանախրի (kanakht) և Թաութարիի, Պանոպոլիս քաղաքէն: Նա ինքզինքը կ'անուանէ « Դուպիլ Եզրկտոսի կուսին-հունձքին »: « Գաւրի վերատեսուչ »: « Յուցակագիր մշակելի

1. Գրեթէ ըսինք որովհետեւ լատին թարգմանութիւնը՝ որուն վրայն կատարեցին Տայերթընը՝ զանց բրած է ինչ ինչ կէտեր որ մեծ նշանակութիւն չունին, և եր-

բեմն քաւականացած է համառօտ ծանօթագրութեամբ զանց բրած մասերուն ամփոփումը նշանակելով:

2. Լոնտոն 1923.

երկրներում», և վերջապես հարուստ պալատական մը:

Այդ գործը իր տղոց համար յօրինած է, սակայն կ'ուղղուի բարձր պաշտօններու, քահանայական ասպարէզին ձգտող երիտասարդներուն:

Վարդապետութիւնը ազնիւ է և բարձր. անոր մէջ հեղինակը մտադրած չէ պարզապէս բնական օրէնքը շեշտել որ արդէն յայտնի է, և ոչ ոճիրները կամ ախտերն եպերել զոր ամէն մտացի մարդ և մարդկային արդարութիւնը կը դատապարտէ, այլ խղճին վրայ կը ծանրանայ անդրազոյն կատարելեան մը ծրագրով. յատկապէս կը պարկարակէ հպարտի՝ որ պատուի և մեծութեան անյագ ցանկութիւն ունի, բարկացողը՝ որ առեւի չէ, և անիրաւութեամբ հարստութիւն դիզողը, սուտը, կեղծիքը, անարդարութիւնը. պաշտպան կը կանգնի ասպետական ոգով—ինչպէս պիտի ըսէինք արդիներս—ընկերական ստորին դասակարգին որ կը տառապի զօրաւորին և ընչեղին ձեռքին տակ: Կը խրատէ յարգել ծերը, զՅայ որբին և այրիին, համբերել և տուկալ վշտերուն, համեստ և չափաւոր ըլլալ պատուի և հարստութեան հանդէպ:

Լաւագոյն է աղքատութիւնը Աստուծոյ ձեռքին մէջ
Քան շտեմարանի հարստութիւնները
Լաւագոյն է (չոր) հացը երբ մարդու սիրտը զուարթ է
Քան հարստութիւնը որ իր հետ ցաւեր ունի:

Իր ուղղամտութեամբ և օրինասիրութեամբ՝ բարեկամի և խորհրդատուի դերը կը ստանձնէ, մեկնելով աստուածային օրէնքը որ դրոշմուած է մարդու սրտին վրայ: Հեղինակը իր գործին մէջ երկու տիպարներն են որ կը հակադրէ, «բարկացող»ը և «լուսէր»ը կամ «հեզ»ը, իւրեքանչիւրն իր բնորոշիչ նկարագրով:

Չարմատայի է որ բազմաստուածեան հեթանոս մը այնքան խորապէս ըմբռնած է մարդու Աստուծոյ նապայման կախումը, որով և իր ամբողջ բարոյական օրէնսդրութեան կամ շինուածքին հիմ՝ դրած է արդարութեան գերազոյն և առաջին պատշաճը, նոյն ինքն Աստուծոյ մինչ լաւագոյն պայմաններու վիճակուած հանճարեղ մտքեր հինէն

մինչեւ նորը, հանդերձ աստուածային յայտնութեամբ, քրիստոնէութեան ակնախտիդ լոյսով և աստուածային օրէնքներով՝ չափազանց թեթեւ խորհած են և նոյնքան թեթեւօրէն ալ ըմբռնած Աստուծոյ և մարդը, և անոնց միջեւ եղած անխախտ և յաւիտենական կապերը՝ պատճառի և արդիւնքի, Ռարչի և արարածի. խօսքերնիս յատկապէս կ'ուղղուի յետին դարերու իմաստասէրներուն, ինչպէս Փանթի մը և նմաններուն:

Սակայն, ինչպէս ըսինք, բազմաստուածութիւնը տիրած է իր մտքին. որով կը յիշէ Եգիպտոսի զանազան աստուածները, և բաց ի Ռաէն կամ Ամոն—Ռաէն որ գերագոյնն է, և Քնոն—Ռա՝ որ արարածները կը ձեւակերպէ. Թոթ որ աստուածային զպիրն է, որուն ներկայացուցիչներն են Եգիպտոս հաւը (Ibis) և շանագլուխը (cynocéphale): Ռա՝ արեւն է որ ցերեկին կ'իջնէ, իսկ Լուսին աստուածը՝ գիշերին հսկողը: Հեղինակը աստուածներու այս զանազան պաշտօններու համեմատ ներշնչուած և արտայայտուած է:

Չափի, կշռի վրայ խօսելուն՝ կ'ըսէ թէ կարելի է մարդը խաբել, սակայն անտեսանելի դիտող մը կայ որուն աչքէն բան չի վրիպիր:

Շանագլուխը կշիռքին դիմաց նստած է
Նա ուղարկութեամբ կը դիմէ արամալարը (le fil à plomb):

Գրութիւններն ու չափերը խաղախողներուն դէմ:

Դպրի մասը քաջահաւի կոռոցն է:

Զգոյշ եղի՛ր զայն խեղաթիւրելէ:

Գրիււ Ռայի աչքն է:

Աստուածներուն հանդէպ վստահութիւն և ապաւինութիւն կը յանձնարարէ:

Քու ազօթը Աթոնի ուղղէ երբ կը ձգուի նա,
Ընէ՛ իրեն. Փրկութիւն և անողջութիւն մտք ինձի:
Նա ցու կանցիդ պիտոյցները պիտի տայ
Եւ զու ամէն երկիւղէ՛ր զերթ պիտի մնաս:

Ներողամտութեան և անոխակալութեան յորդոր կը կարգայ չարիք ընդունողներուն:

Վասն զի զու կ'անգիտանան Աստուծոյ խորհուրդները,
Եւ ոչ զիսեռ թէ պիտի տեսնես վազուան օրը:
Հանգչէ Աստուծոյ ցրկէն մէջ
Քու լուսութիւնը զանոնց պիտի յաղթահարէ:

Հուսկ ունի գեղեցիկ խորհրդածութիւններ Աստուծոյ և Նախախնամութեան վրայ: Գորութեան ձեւի մասին կարելի է ըսել որ նման է Հին Առաքելութեան այն կազմութեան որ առածներու ոճով է: Չափը անդամներու զուգարութիւնն է՝ ինչպէս Աստուածաշունչի մէջ, ուր տողը երկու մասերէ կը բաղկանայ ընդհանրապէս, ըիչ անգամ միայն երրորդէ մ'ալ որ նախորդներուն ամփոփումն է:

Մի՛ հանգչիր (գիշերը) որտեղ մէջ վախը դնելով վազ-
[ուսան համար
Երբ լոյս ծագի, ինչպիսի՛ առաւօտ պիտի ըլլայ:
Մարդը անգէտ է վաղուան մասին:

Հոս գործին ամբողջական թարգմանութեանէն առաջ կը դնենք Առաքելային, և Ի. Գ. զուգահեռ կը անոնց հանդէպ եզրակացական, ցուցնելու համար թէ ինչպէս ուղղակի առած է սրբազան հեղինակը և զանազան համարները տարբեր տեղերէ ամփոփած և զետեղած է իր ծրարքին համեմատ:

Բ Ա Ղ Դ Ա Տ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Բ Ն Ա Գ Ի Բ Ն Ե Ր Ո Ի

ԱՌԱԿՔ

- ԻԲ. 17. Բանից խմատնոց մասն գունկն քո, և լուր բանից իմոց. և հաստատեալ զօրիտ քո զի գիտացես զնոսա:
18. Զի բարի է թէ արկցես զնոսա ի սըրտի քում, զի եղիցին «Իբրև զխրան» ի շրթունս քո (Եզդուի). (Ըստ Եզդուի):
19. Զի եղիցի յոյս քո ի Տէր, ցուցանեմ քեզ աշօսը «Ղաւիկոյ Ընդա» (Ըստ Երբ.):
20. Ոչ ապաքէն զբերցի զնոսա քեզ «30» զլուի յորս զտանին խորհուրդ և իմաստութիւն:
21. Ահաւասիկ ուսուցանեմ քեզ զբանս ճշմարտիտ և զգիտութիւն, (հնազանդ լինել) պատասխանի տալոյ զբանս ճշմարտութեան (որոց մատչիցին առ քեզ) որում առաքէ առ քեզ:
22. Մի՛ բուռն լինիցիս անանկի, քանզի աղքատ է, և մի՛ անարգիցես զտանկն ի դրունս:
23. Զի Տէր դատի զդատատան նորա, (և փրկեսցէ անկապուտ զանձն քո) և Տէր քարձցէ զկեանս այնոցիկ որ բռնուն լինին ճոգա:
24. Մի՛ լինիր ընկեր առն բարկացողի և ընդ (բարեկամի) զայրացողի մի բնակեր:
25. Գուցէ ուսանիցիս զհանապարհս նորա և առնուցուս խեղդ ընդ անձն քո:
- 26-27.
28. Մի՛ փոխիր զտաճման յաւիտենականս գոր եղին հարգ քո: ԻԲ. 10-11, Մի՛

ԱՄԵՆ-ԵՄ-ՈՓԷ

- Ա. 1. Եստն գունկն քո, լուր բանից իմոց, հաստատեալ զօրիտ քո զի գիտացես զնոսա:
2. Բարի է թէ արկցես զնոսա ի սրտի քում. վա՛յ այնմիկ որ ոչ պահէ զնոսա:
3. Հանգո՛ զնոսա յորովայնի քում զի եղիցին նոքա իբրև զբանալի սրտի քո:
4. Եւ եթէ եկեսցէ մարիկ բանից՝ իբրև զխթան ի շրթունս քո:
- Լ. 1. Տես զերեսուն զլուիս զայսոսիկ որ ուրախ առնեն և զզոնացուցանեն. (վերահագործ). վարդապետութիւն կենաց և վկայութիւն փրկութեան, պատուիրանք խորհրդականաց և կանոնք... զի գիտացես տալ պատասխանի այնմիկ որ խօսին քեզ և դարձուցանել զլուր պատգամաց այնմիկ որ առաքեաց առ քեզ:
- Բ. 1. Զգոյշ լին չկողոպտել զաղքատն և մի՛ բուռն լինիցիս անանկի:
- Թ. 1. Մի՛ լինիր բարեկամ առն «Բարկացողի» և մի՛ մերձենար առ նա խօսել ընդ նմա:

(կը պակսին)

- Զ. 1. Մի՛ բանար զեզր և զտաճմանս ազարակաց, և մի՛ նենգեր չուսանա:

1. Հաւանորեն այսպէս ուղղելի ըստ եզրակ. մինչ մերն ունի. «Գրեալ ընտան յանձին քում Երեցիկն»:

2. Անշուշտ ազարակները չափելու երկայնութիւնը կը հասկնայ:

զի որ փրկէն զնոսա (Տէր) հօրք է, և դատի զգատատանս նոցա ընդ քեզ: փոխիբ զսահմանս յաւիտենականս, և ի ստացուածս որբոց մի՛ մտանիցես.

29. Զայր շոյտ և զգոյշ ի գործ իւր՝ թագաւորաց առաջի պարտ է կացուցանել, և ոչ կացուցանել առաջի արանց խօթաստաց՝:

ԻԳ. 1. Յորժամ նստիցիս յընթրիս ուտել ի սեղան հօրաց, իմանալով իմասշիր որ ինչ առաջի դնիցի:

2. Եւ դիտ զդանակ ի կոկորդ քո երեկարի մեծ է ցանկութիւն քո. (ըստ Եբր-Թարկու-Վուլի):

3. Ապա թէ ազահագոյն իցես, մի ցանկանայցես խորովաց նորա. զի այն իսկ կցեալ երթայ զկենացն ստուծինէ:

4. Մի՛ ձգտիր ստանալ մեծութիւն և մի՛ սարմա զսիրտ քո (զիմաստութիւն):²

5. Եթէ հաստատեսցես զակն քո ի վերայ նորա, ոչ ուրեք երեւի, զի հանդերձեալ է նորա թիւս որպէս զարծուոյ, և քռուցեալ վերանայ յերկինս՝:

6. Մի՛ ուտեր հաց ընդ առն չարական, և մի՛ ցանկանար կերակրոյ նորա:

7. Զոր օրինակ թէ մազ ոք կլանէ՝ այն ալէս ուտէ և ըմպէ:

8. Մի՛ մոծանիցես զնա առ քեզ, և մի՛ ուտիցես զհաց քո ընդ նմա, զի նողկացուցանէ զնա և ապականէ զբանս քո բարիս՝:

1. Ասորին ժխտական է, կ'ըսէ. «Ո՛ւզ դիբ թէ դիմացդ դրուածն ինչ է, որպէս զի չըլլայ թէ ցաւեղբ բերանդ տախն (զնն), իսկ Եթանաանիցն, ուստի և մեւրը, բուրբոյնն տարբեր են. «Գիտասալիր թէ այնպիսի ինչ և քեզ պարտ է պատրաստել»:

2. Իսկ Եթանաանիցն և մերս կ'ըսեն. «Մի՛ ձգտիր, ևթէ տնանկ իցես՝ ընդ մեծատան, այլ քո իմաստութեամբդ մերժաց ի նմանէ»:

3. Ընդգծեալն ըստ Եբր. և Վուլի է. Հ՛մ ալ Եթանաանից համեմատ մերն ունի. «Եւ զանայ ի առն եւտայետի իւրոյ (նախկին տիրոջ)»:

2. Մի՛ ցանկանայցիս կանգնոյ միոյ ապարակի և մի՛ յափշտակեսցես զսահմանս այրոյ:

9. Արդ, մի՛ յափշտակիր զսահմանս ազարակաց և ոչ լիցի քեզ ուտեք երկիւղ:

Լ. 4. Զպալիր՝ որ ճարտարն իցէ ի գործ իւր՝ ածեալ կացուցեն առաջի թագաւորաց:

ԻԳ. 1. Մի՛ ուտիցես հաց յանդիման իշխանին, և մի՛ ձգեր (բանար) զբերան քո առաջի նորա:

2. Եթէ յազեցիս պատառովք անօրէնուծեան, լիցի քեզ քաղցրութիւն թքով քով:

3. Հայեաց ի սկաւառակն որ առաջի քո իցէ և լցն նովաւ զկարօտութիւն քո:

Է. 3. Մի՛ ձգտիր խնդրել զմեծութիւն յորժամ բաւականք են քեզ բարութիւնք քո:

4. Եթէ եկեսցէ քեզ մեծութիւն ի գողցնից ոչ կացցեն առ քեզ զիշերի:

5. Ի ծագել լուսոյ ոչ եւս իցեն ի տան քում, տեսցես զտեղի նոցա, այլ նոքա չիցեն անդ:

6. Եբաց երկիր զբերան իւր և եկու զնոսա, (ընկզմեցան) ծածկեցան ի դժոխս:

7. Արարին իւրեանց ծակ ըստ մեծութեան իւրեանց, թաղեցան ի շտմարանի:

8. Արարին նոքա իւրեանց թիւս հանգոյն թռչոց, թռուցեալ վերացան յերկինս:

ԺԱ. 1. Մի՛ ցանկար բարեաց առն խոնարհի՞, և մի՛ փափագեր հացի նորա:

2. Բարիք առն խոնարհի իբրեւ զմրիկ ի կոկորդի, դառն ի քիմս:

7. Ո՛ւզ որ յազեալդ էս հացիւ, զոր ուտես՝ փսխես և ալսպէս զրկես զանձն քո ի բարեաց քոց:

4. 7-9 Համարները Եբր-Ասոր-Թարկ-Եթանաան-Վուլի. մէկ իրարու չեն համամայնիր. միայն Ասորականը կը նշանակենք հեռաքրքրական ըլլալուն համար. «Որպէս թէ մէկը գերան մը կ'ըլլէր, այնպէս պիտի ուտէր ու խմէր անոր հետ (չարակն մարդուն). և անոր վարժունքը կ'ըզէ քեզի հանդէպ. և եթէ անոր հացն ուտէիր՝ պիտի փռէիր և ապականէիր քու զուարթ խօսքերդ»:

5. Ասորին զասուկաբար մէկն ըսել կ'ուզէ, որուն ուսնեցածն հազիւ իրեն կը բաւէ:

9. Յականջօ անգղամի ամենեւին մի խօսիք, զի մի անգոսնեցէ գիմաստուն բանս քո:

Այս ղէմընդէմ գրուած համեմատութիւնը, ինչպէս ի սկզբան ալ ակնարկեցինք, պարզ գուգադիպութեամբ կամ ընդհանուր և վերացական տեսակէտով կարեւրի չէ մեկնել. իմաստի, նախադասութեան և մինչև անգամ բառերու նոյնութիւնը կը ստիպէ ընդունիլ ուղղակի կախում մը. և այս կախումը կամ հետեղութիւնը հաւանօրէն՝ պէտք է ենթադրել Առակաց գրքին՝ եզրպտական « իմաստութիւն »-ին: Այս խնդրին մէջ բնական է իր ամբողջ զօրութիւնն ու իմաստը կը պահէ Ս. Գրքի ներշնչումը՝ Ս. Եկեղեցւոյ անսխալ վարդապետութեան համեմատ:

Համառօտ ակնարկով մը կը պարզենք հոս զլիակաւոր փաստերը որ կ'ապացուցանեն վերն յիշուած կախումը: Անոնց մէջ զօրաւոր և ստիպողական կը տեսնուի բուսկանը: Եւ ստուգիւ բոլոր հեղինակները հասգրութեան և ուրիշ փաստերով կը հաստատեն թէ Ամեն-եմ-ուփի « իմաստութիւն »-ը գրուած է ամենէն ուշ թ. դարուն՝ նախ քան զԳրիստոս. չիօսինք միւս կարծիքներուն վրայ որոնք 1100էն ալ անդին կը դնեն: Ամենեւն ուշ բարիք, քանի որ պապիոսը այդ շրջանին գտնուած է. հաւանօրէն այդ թուականէն առաջ է գործին շարադրութիւնը կամ հրատարակութիւնը. մինչ Առակաց գրքի այդ գլուխները, Իմ. Ի. Կ. են, որչափ ալ հին ուղեքն ենթադրելի, դարէն վեր չեն ելլեր. որովհետեւ աստեցմէ զատ կան դեռ ուրիշ մասեր ալ որ Սողոմոնէն վերջ եկած ծերերու կամ իմաստուններու գրուածներ կը թուին

1. Հաւանօրէն քսինք, որովհետեւ վճիռ տալու ոչ կարողութիւն և ոչ յաւակնութիւն ունինք: Ձանազան զիտ նականներ, Ս. Գրքի կաթողիկէ ուսումնասէրներ ալ զբաղած են այս նիւթով և հաւանական կ'ընդունին այս կախումը ենթադրելով որ հնագիտութեան, գրութեան, թուականին ևն խնդիրները ստոյգ ըլլան. հանգիւրծ այստէ՝ իրենց ալ վճիռ մը չէ որ կու տան, անկախ եկեղեցական հեղինակութենէ:

2. Յօդուածը շատ չերկարելու համար զանց կ'ընենք

ԻԱ. 1. Մի՛ յայտնեք ամենեցուն զծածուկս սրտի քո, ապա թէ ոչ ապականես զվայելչութիւն անձին քո:

Ներքին ուշադիր քննութեան համեմատ՝, թուականէն զատ այսպէս ալ կարելի է փաստել:

Ինչպէս ըսինք արդէն, հրեայք անծանօթ չէին եզրպտական իմաստութեան՝ որով Մովսէս մը վարժած էր, ինչպէս նաև արուեստներուն և քաղաքակրթութեան:

Իմաստութեան և քաղաքակրթութեան երկիրը հարստութեամբ ալ նախանձելի էր. որով և տուրեւառի աշողակ հրեայ վաճառականներ ստեպ Եզրպտոս կ'իջնէին. այս առիթով անոնցմէն մին հաւանօրէն բախտ ունեցեր է մօտէն ճանչնալու այդ գործը, և ախորժելով զանկա թարգմանած է եբրայեցիքէն. այս թարգմանութիւնն անցած պիտի ըլլայ Առակաց գիրքը իմրագրողին ձեռքը, որ սրբագրած է, և լատգոյն և իր նիւթին հետ յարաբերութիւն ունեցող առածներն և ճշմարտութիւններն առած և ապացուցած է իր գործին մէջ:

Այս պարզ ենթադրութիւնը անհաւանական չի թուիր նկատի առնելով թուականի հնութիւնն և ներքին և արտաքին միւս ապացոյցները:

Այլապէս խորհելով կարելի չէ բնաւ ենթադրել թէ այդքան նախնական ժամանակներուն, թ. Դարուն, եզրպտացի մը իր ձեռքն ունենար Ս. Գրքի մաս մը. նախ երայական լեզուն անծանօթ էր անոնց. յետոյ հրեայ մը երբեք չէր կրնար մտքն անցընել Ս. Գիրքն օտար լեզուի թարգմանել՝ հեթանոսաց ձեռքը տալով աստուածաբան խոստումներն ու կտակը՝ որ իր պարծանքն էր:

Խօսիլ հոս Առակաց գրքի զանազան բաժանումներուն վրայ, թէ ինչպէս մասեր մը յետոյ գրուած և ամբողջ ի մի ամփոփուած են սրբազան հեղինակէ մը, հաւանօրէն Եզրկիպի ժամանակ, ինչպէս կ'ապացուցանէ ԻԵ (սխալմամբ ԼԵ) զլեռն առաջին համար-վերնագիրը. Առակց Սողոմոնի անցիկէն, (այսինքն չհարգաւորուած, չդասուարուած՝ ըստ Եթանանանից ուղղելով), զոր գրեցին քաղկեդոնք Եզրիկայ արքայի Հրեատամբը. և այս՝ բնական է 726ի ժամանակները և ոչ անելի առաջ:

Թողունք որ Աստուծոյ ծրարքին և հրեայ ժողովրդեան մտայնութեան բողոքովին հա-
կառակ էր Եգիպտոս դառնալը. և յայտնի
է որ այդ հին շրջաններուն կարեւորութիւն
ունեցող բաւական թուով զաղթականու-
թիւն մը ոչ կար և ոչ կրնար գոյութիւն
ունենալ, ուստի և ոչ մէկ նպատակ կրնար
ըլլալ Ս. Գիրքն եգիպտերէնի թարգմանե-
լու, մանաւանդ նկատի առնելով կրօնական
խտրութիւնը և ազգային ատելութիւնը զոր
ունէին հրեաները եգիպտացոց հանդէպ:
Այլ է թէ յետոյ, օրինազանց ժողովուրդը
հետզհետէ զայլաացնելով զԱստուած՝ անէծ-
քի արժանացաւ, և Բաբելոնն ու Եգիպտոսը
իր արտորովայրը դարձան:

Բաց աստի դիւրութիւն չկար, և յետոյ
Եթեանանից թարգմանութիւնն ինքնին ա-
մէն ենթադրութիւն կը ջնջէ: Եւ ստուգիւ
եթէ նախնական թարգմանութիւն մը զո-
յութիւն ունեցած ըլլար՝ Եթեանանիցն ը-
նել պիտի չտային, կամ գէթ պիտի յիշուէր
եթէ նոյն իսկ մասնականօրէն մէկ զիրք մը
թարգմանուած ըլլար:

Գարծեալ համարելով որ թարգմանու-
թիւն մը գոյութիւն ունէր, ինչո՞ւ եգիպ-
տացին Առակներու Իբ և Իգ գլուխները
միայն պիտի առնէին և այն՝ այնքան կտրա-
տած, իմաստ իմաստ և նախադասութիւն
նախադասութենէ հեռացնելով:

Ասոնք դժուարութիւններն են որ անլու-
ծանելի կը մնան եթէ հակառակ դրութեան
չդիմենք, այսինքն հրէականին եգիպտա-
կանէն կախումին:

Հուսկ քննելով եգիպտական իմաստու-
թեան ընդգիրը այլ աւելի կը հաստատուի
ընդհանուր կարծիքը:

Նախ այդ բարձր իմաստութիւնը, զրու-
թեան ոճը նորութիւն մը չեն. Ամեն-եմ-ու-
փէէն առաջ եղած իմաստուններու զործե-
րուն մէջ ալ կը տեսնուի նոյն բարոյականը,
նոյն դրոշմով և ոճով. անոնց մէջ ալ քիչ
շատ նոյն են զաղափարները Աստուծոյ և

Նախախնամութեան շուրջ, ինչպէս նաև թէ
Աստուած վարձահատոյց է բարիին և չա-
բը պատժող, պաշտպան տկարին, հալած-
ուածին:

Յետոյ ոչ մէկ բանաւոր պատճառ չկայ
որ եգիպտացին միայն մէկ-երկու գլուխէ
օգտուէին, այդ պարագային բնական պիտի
զար առնել զանոնք և զետեղել տեղ մը և ոչ
թէ քայքայել և ասդին անդին ազուցանել:

Մինչդեռ Առակաց գրքին մէջ, ոչ թէ
առաջին գլխուն սկիզբը, այլ ընթացքին
յանկարծ կը տեսնենք ակնարկ մը «բանից
իմաստնոց», անշուշտ այն իմաստնոց ո-
րոնցմէ շատ բարձր և գերազանց եղաւ
Սողոմոն, ինչպէս կը վկայէ նաև Ս. Գիրքը
թէ՝ «Եւ բազմաքաւ իմաստութիւնն Սողոմո-
նի յոյժ քան զհանճար ամենայն նախնեաց
մարդկան և քան զամենայն իմաստնոց եգիպ-
տոսի»։ Եւ յայտնի է որեւէ թէ Հրեայք ծա-
նօթ էին փարաւոնեան երկրին իմաստուն-
ներու գործերուն, որով և կը կարգային
զանոնք. և ահա վերը զուտ ենթադրութիւն
համարած դրութիւնը նոյն ինքն Ս. Գրքով
կը զօրանայ և կը հաստատուի ըստ իս՝:

Չանազան բառական և ուրիշ նկատու-
ղութիւններէ և հետքերէ զատ օր. կարելի
է յիշել Առակաց գրքի Բարկացող մարդը =
ԴՈՄ ՇՈՆ, բացատրութիւն որ իր նմանը
չունի բովանդակ Ս. Գրոց մէջ, որ սակայն
կատարելապէս կը համապատասխանէ Ա-
մեն-եմ-ու-փէէի Բարկացող = pa-semonին.
քննասէրները այս միակ բառը իբրեւ մեծ
կռուակ կը նկատեն հրէականի եգիպտակա-
նէն կախումին:

Այսչափով առ այժմ կը բաւականանք,
յուսալով որ խնդիրը իր վերջին լուծումն
ստանայ բանասիրութեան, Ս. Գրոց ու-
սումնասէրներու քննութեամբ և եկեղեցւոյ
վերջնական վճռով:

Անդրադառնալով Ս. Գրոց ներշնչման
խնդրին, հեղինակներն ընդհանրապէս հա-
կառակ բան մը չեն գտնել անոր դէմ այս

1. Գ. Թագ. Դ. 30:

2. Կը զարմանա՞մ որ այս յիթիսն շուրջ գրող հեղի-
նակները զանց ըրած են յիշել այս ազգայոցն, ինչպէս

և Եթեանանից թարգմանութեան խնդիրը, որոնց կար-
ենք գրեթէ դրական փաստերու բնոյթ և ոյժ կ'առնեն
կախման խնդիրը լուծելու:

կախումն ենթադրելով, վասն զի գիտենք ստուգիւ որ Հին կտակարանի հեղինակներէն շատեր հեղիայ գիտորհամբ չէր որ իրենց գրեցրը գրեցին, ինչպէս յայտնի է Դատուարաց, Մնացորդաց ևն. գրեցրէն: Յատուարացն պատմական գործերու յօրինումին համար կը ստիպուէին մեզ պէս ընենը վաւերագիրներ, քաղել ականատես և ականջալուր անձերու տեղեկութիւնները:

Մեր ինդրին աւելի յօտ խօսելով՝ գիտենք որ Առկներու խմբագիրը կը ներմուծէ Ագուր՝ և Լամուէլ՝ իմաստէլացիներու խօսքերը և հուսկ «Ժրագլուխ» կնոջ դրուատորը՝ այս երեք մասերն ալ բոլորովին անջատ են գործին ամբողջութենէն, պարզապէս յաւելուած մը կը ձևացընեն Առակաց գրեին: Ամէնուն ծանօթ է Մակարայեցուց Բ. Գըրգին հեղինակին յայտնի վկայութիւնը՝ թէ ինչպէս Յասոն կիրենացիին գործէն է որ կ'օգտուի և կը համառօտէ:

Ջարմանալի չէ որ ուրեմն Առակաց գրեցին մէկ մասը Սողոմոնի չըլլայ, այլ իրմէ վերջ զայն խմբագրողէն աւելցուած. գործը միշտ իր մեծ մասով Սողոմոնի կը մնայ, որով և «Առակց Սողոմոնի» տիպոգրքը միշտ իր ստուգութեան մէջ է:

Եթէ նման յաւելուածներ Մովսէսի զբրեցրուն մէջ եղած են (աստուածաբնաւ անձերն, ներշնչմամբ) ինչպէս յայտնի է⁵, ինչ զարմանք Առակաց մէջ որ ինքնին կամ ըստ բնոյթին հաւաքածոյ մ'է առածներու, իմաստուն խօսքերու:

1. Ըստ բնագրին և ըստ զլեակաբզութեան Երթորկ—Ատրի—Վուլի. ամբողջ Լ. զուլից Ագուր անուն մէկ մը կ'ընծայուի: [ի գիտցուի թէ արդօք անձ մ'է թէ խորհրդական (Symbolique) տիպար մը]. զուլին այսպէս կը սկսի. «Բանք Ագուրի որդւոյ Յաթէն». ուսկից վերջ ընդհանուր անորոշութիւն մը կը արէ վասն զի Ատրի և Վուլիական ալ Եթանանսնից պէս բուր յատուկ անուններն ալ կը Թարգմանեն, Եթանասանի և մեր քով յատուկ անուն և ոչ մէկ հետք կայ. պարզապէս այսպէս կը սկսի. «Ջայս սաէ այր ցհաւառացիա Աստուծոյ» (Լ. 1.):

2. Ըստ Երթորկ—Ատրի—Վուլի. Գլ. ԼԱ. 1-9 կ'ընծայուի Լամուէլի, ինչպէս կը սկսի. «Բանք Լամուէլի արքայի». հոս ալ Եթանասոնց յատուկ անունը Թարգմանած են, որով որոշ լի հասկցուի:

3. Յաւելուածի այս երրորդ մասը (Գլ. ԼԱ. 10-81)

Յաջորդով կը յուսանք ներկայացնել Ամեն—եմ—ոփէի իմաստութիւնը՝ զոր Թարգմանած ենք լատին թարգմանութենէն, հրատարակուած «Biblica» թերթին մէջ Alexis Mallon հեղինակէն որուն յօդուածէն օգտուած և քաղած ենք մեր ծանօթութիւնները⁶:

Հ. ԵՂԻԱ ՓԵՅԻԿԵԱՆ

ԱՐՏԱՔԻՆ ԱՆԴՐԱԴԱՐՁՈՒԹԻՒՆՔ

ՀԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

Ա.

Ա. ՐԱՐԱՍ

Յայտնի է որ բուն Երբայեցնէն կտակարանին մէջ, վաղագոյն մասն գրուած իբր մի հազար չորս հարիւր ամօք նախ քան գրիկատես, ընդհանրապէս Արարատ բառն է գործածուած անդրադարձութեամբ մեր Հին Հայաստանին, որ նոյնն է որպէս ժամանակակից Ասորեստանիայց արձաւնազրութեանց մէջ Որարատոյ յիշուածն: Կտակարանին մեր Հայերէն թարգմանութեան մէջ՝ սոքին անդրադարձութիւնը վերածուած են երբեմն որպէս «Արարատ» և երբեմն որպէս «Հայք», զոր օրինակ. «Եւ մինչդեռ երկիր պապանէր (Սենեքերիմ, Ն. Ք. 705-681), ի տան իւրում, Աւրարայ կոոց իւրոց, Աղբամալէն և Սա

22 Նախագասութենէ կը բաղկանայ երբայական զբրուութիւն համեմատ. և հետեւորդական այն է որ Նախագասութեանց առաջին բառերը այբուբենի կարգով կը յատկեն նման մեր «Սենեք» շարականներուն:

4. «Ջայն ամենայն որ ինչ միանգամ ի ձեռն Յասոնայ կրիւնացուց ի ինչ զուլի զգուրթեան ցուցալ է, զայս ամենայն շանացուց ի մի զուլի հրովարտակի կարճ ի կարճ ցուցանել... Եւ մեզ՝ որ զաշխատութիւնս յանձն առաք վասն համառօտ բանի՝ մի դիւրին ինչ շան համարիլիք, կամ սակաւ քրտանց և տղնութեանց արձանիք»: Բ. ՄԿ. Բ. 24, 27 են.

5. Բ. Օրինաց ԼԻ. վերջին զուլից, ուր Մովսէսի մահը և Յետի անոր տեղ յաջորդիւ կը պատմուի:

6. Biblica, Vol. 8 Jan-Febr-Mart. 1927, fasc. 1 էջ 8-80. Roma են.